

**Zpráva z výzkumné sondy
zaměřené na stávající pojetí výchovy a vzdělávání v oblasti ochrany obyvatelstva
ve školních vzdělávacích programech vybraných základních škol v ČR.**

Úvod

Tato zpráva shrnuje informace o výzkumné sondě, která byla zpracována jako jeden z podkladových materiálů k diskusi v *Meziresortní pracovní skupiny k optimalizaci výuky bezpečnostních rizik*.

Navazuje na dokument *Tematická zpráva: Vzdělávání v bezpečnostních tématech* zveřejněný v roce 2016 Českou školní inspekcí, a volněji také na předchozí tematickou zprávu ČŠI ke sledovaným tématům (*Tematická zpráva: Kontrola bezpečnosti a ochrany zdraví ve školách a školských zařízeních v období od 1. 9. 2013 do 31. 12. 2014*). Klade si za cíl doplnit poznatky v těchto zprávách shrnuté o informace týkající se zpracování sledovaných témat ve školních vzdělávacích programech jako kurikulárních dokumentech školní úrovně. Kurikulární reforma z let 2007-2011 nesená mimo jiné ideami decentralizace a posílení autonomie škol dala školám možnost profilovat vlastní pojetí jednotlivých kurikulárních agend a promítnutí těchto pojetí do vlastních vzdělávacích programů (ŠVP). Analýza textů těchto ŠVP tak umožňuje zachytit a porovnat různé přístupy k pojetí jednotlivých kurikulárních témat (v tomto případě témat spojených s bezpečnostními riziky, ochranou obyvatelstva za běžných rizik, ochranou obyvatelstva za mimořádných situací, systémů ochrany obyvatelstva apod.).

Původní záměr realizovat široké šetření školních vzdělávacích programů byl revidován, neboť komplexní a spolehlivé poznatky byly získány právě realizovanou tematickou inspekční činností, jejíž výsledky jsou shrnuty v dokumentu *Tematická zpráva: Vzdělávání v bezpečnostních tématech*.

Cíl

Konkrétním cílem analýzy bylo popsat míru a distribuci výskytu kurikulárních témat týkajících se dopravní výchovy, přípravy občanů k obraně státu, výchovy k ochraně zdraví a ochrany člověka za běžných rizik a mimořádných událostí ve vybraných ŠVP. Dílčími cíli potom bylo (1) popsat celkové zastoupení daných témat ve vybraných ŠVP, (2) popsat, v jakých ročnících a předmětech se témata vyskytují a (3) popsat, ve které části ŠVP (úvod / klíčové kompetence / školní výstupy / učivo) a ve vztahu ke kterým školním předmětům je téma zmíněno.

Výzkumný soubor

Zpráva staví na analýze tří školních vzdělávacích programů, které byly vybrány jako ilustrační příklady různých kategorií základních škol (ve velkém městě, v malém městě, málotřídní). Záměrně byly vybrány školy, jejichž ŠVP byly aktualizovány k 1. 9. 2013, tzn. byly v nich zohledněny aktualizace textu Rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání k 29. 1. 2013 související se sledovanými okruhy témat.

Škola		počet žáků cca	rozsah ŠVP
01	Základní škola v obci s cca 300 tis. obyvatel a pedagogickou fakultou	465	469 stran
02	Základní škola v obci s cca 50 tis. obyvatel	460	306 stran
03	Málotřídní škola v obci s cca 1 tis. obyvatel	45	158 stran

Design, metoda, postup

Vybrané ŠVP byly podrobeny obsahové analýze (kvantitativní i kvalitativní). Významovou jednotkou byly výroky, v nichž se objevily slovotvorné základy (tj. řetězce znaků z) klíčových slov sledovaných témat („chran“, „zdrav“, „bran“, „rizik“, „mimořád“, „doprav“, „bezpeč“, „pohyb“, „ohrož“, „zneuž“, „kriz“,

„preven“, „návyk“, „režim“, „orient“, „úraz“, „pomoc“, „stát“). Analytické kategorie odpovídaly sledovaným okruhům témat (dopravní výchova (DV), příprava občanů k obraně státu (POKOS) a výchova k ochraně zdraví (OZ). Výjimku tvořila ochrana člověka za běžných rizik a mimořádných událostí (OČRBMU), jež byla kvůli antonymitě významu událostí „běžných“ a „mimořádných“ rozdělena do dvou samostatných kategorií *ochrana za běžných rizik* (OBR) a *ochrana za mimořádných událostí* (OMU). Celkem bylo tímto způsobem označeno 1348 výroků.

Následně byla provedena analýza kontextu výskytu těchto výroků (ve které části ŠVP se klíčová slova objevují, ke kterému ročníku se formulace vztahuje apod.).

Interpretace výsledků analýzy limituje fakt, že pro jednotlivé analytické kategorie neexistuje explicitní vymezení ani sdílené pojetí. Například kategorii *Obrana státu* lze vnímat v „úzkém pojetí“ (v ŠVP se toto pojetí – použité v této analýze – téměř nevyskytuje), anebo v „širokém pojetí“ (podstatná část dějepisného učiva vede v jistém smyslu žáky k porozumění vlastní minulosti a ocenění kulturního dědictví vlastního národa a tím k vlastenectví a národní hrdosti, jež zakládají připravenost k obraně státu. Podobně *ochrana za běžných rizik* může zahrnovat téměř všechny aspekty žákovského jednání, při kterých je třeba „dbát na bezpečnost“. Z ostatních sledovaných kategorií byla zřejmě obsahově nejširší kategorie *ochrana zdraví*, do které spadá mimo jiné i ochrana duševního zdraví, prevence, první pomoc apod.

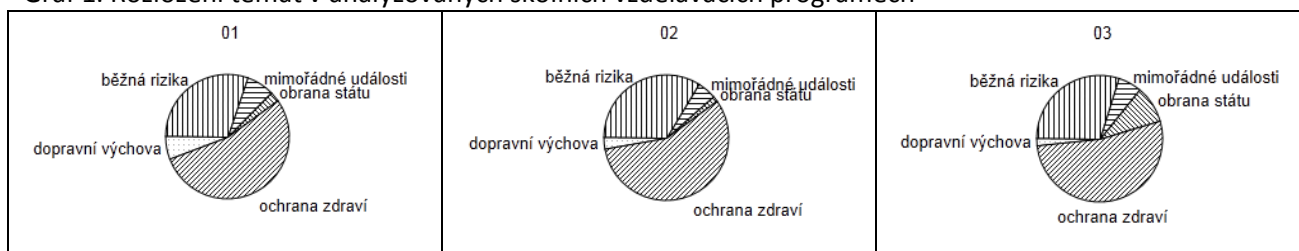
Výsledky

Jednotlivé kategorie byly naplňovány výroky inspirovanými formulacemi v RVP ZV. Konkrétně jednotlivé kategorie zahrnovaly mimo jiné tyto akcenty a témata:

- **Ochrana za běžných rizik:** Bezpečné používání nástrojů, bezpečné sportování, bezpečný pobyt v přírodě, prevence nemocí, hygiena, bezpečné používání elektrických zařízení, zásady komunikace s neznámými lidmi (včetně řešení nastalých krizových situací: žák jako oběť trestné činnosti, používání tísňové linky). U této kategorie byl pozorován značný přesah to kategorií *ochrana zdraví* (v níž byl ale kromě prevence kladen důraz i na intervenci) a *dopravní výchova* (v obecnějším smyslu).
- **Ochrana za mimořádných událostí:** Typy situací obecného ohrožení (požár, povodeň, únik jedovatých látek), zodpovědné chování v krizových situacích a situacích hromadného ohrožení, mezinárodní terorismus, integrovaný záchranný systém, role a bezpečnost jaderných elektráren, přírodní neštěstí a ohrožující situace způsobené člověkem.
- **Obrana státu:** Tradice a kulturní i historické dědictví, nebezpečí ohrožení demokracie, ekonomická, politická a bezpečnostní spolupráce mezi státy, řešení krizových situací nevojenského charakteru, orientace v krajině a práce s mapou, chování zodpovědného člena společnosti.
- **Ochrana zdraví:** Význam pohybu pro zdraví, sportovní činnosti, bezpečnost práce, prevence úrazů a nemocí, ochrana životního prostředí, první pomoc při úrazech lehčího charakteru, správné držení těla, prevence zneužívání návykových látek, hygiena, prevence a korekce svalových disbalancí, správná výživa, zdraví a nemoc, denní režim, rizika silniční a železniční dopravy, zdravý životní styl, bezpečné zacházení s nástroji, ochrana lidského života.
- **Dopravní výchova:** Dopravní značky, řešení dopravních situací, městská hromadná doprava, bezpečná cesta do školy, jízda na dopravním hřišti, spolupráce s Městskou policií, znalost dopravní situace v obci.

Graf 1 ukazuje rozložení sledovaných témat v jednotlivých analyzovaných školních vzdělávacích programech. Proporční zastoupení témat z jednotlivých sledovaných oblastí ve všech analyzovaných ŠVP je vzácně shodné. Drobnou odchylku představuje silnější akcent na dopravní výchovu ve škole situované „ve velkém městě“.

Graf 1. Rozložení témat v analyzovaných školních vzdělávacích programech



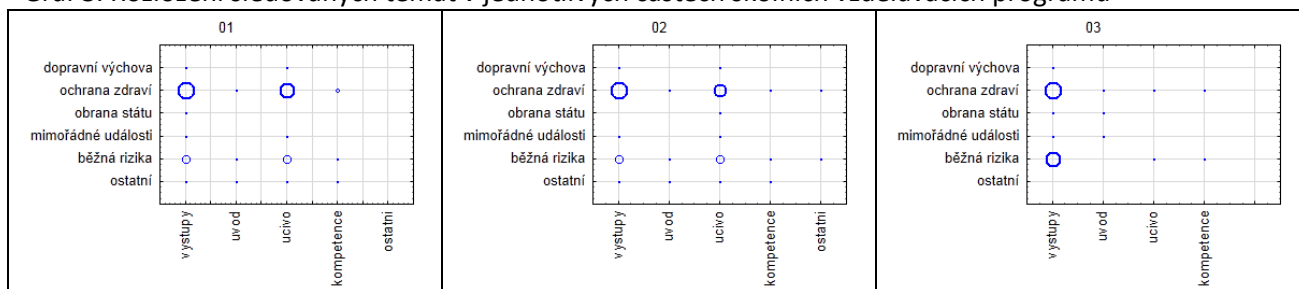
Graf 2 ukazuje zařazení témat do jednotlivých ročníků základní školy v jednotlivých analyzovaných ŠVP. Naznačuje akcent na *ochranu zdraví* v pátém ročníku každé ze sledovaných škol. V ostatních aspektech zřejmě školy využily možnost uplatnit svou autonomii při utváření školního kurikula.

Graf 2. Rozložení témat dle ročníků v jednotlivých analyzovaných ŠVP



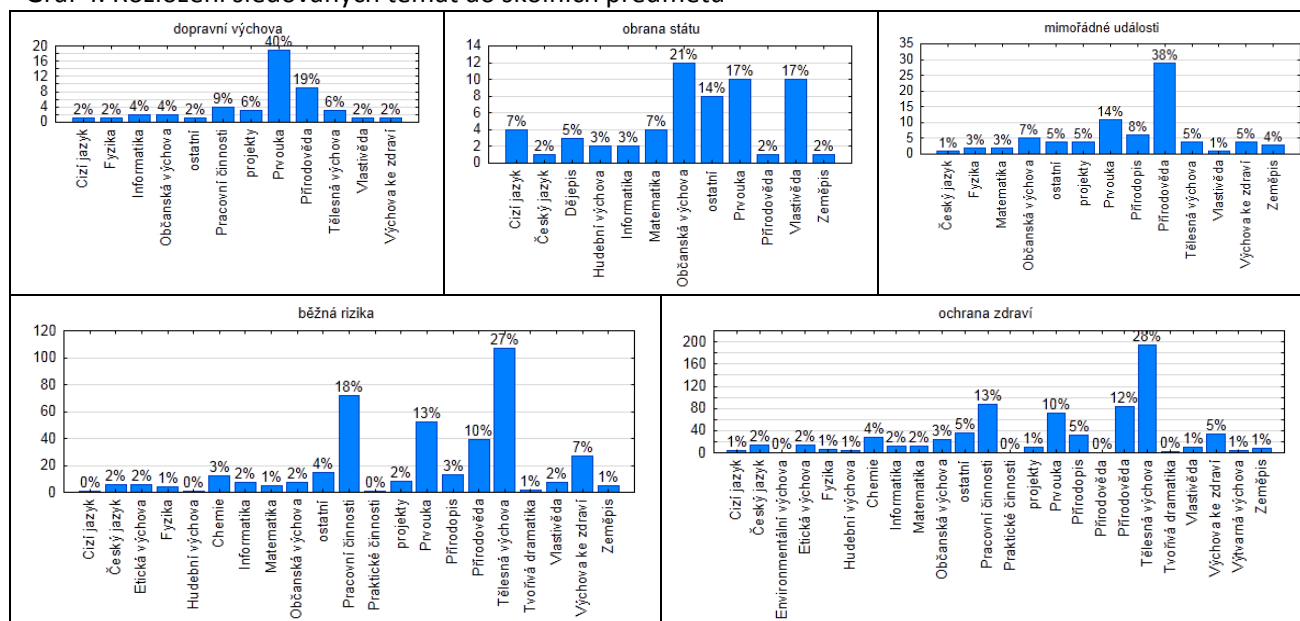
Graf 3 shrnuje rozložení sledovaných témat do jednotlivých částí školních vzdělávacích programů. Odkazy na sledovaná témata se objevují typicky ve 4 různých částech ŠVP – (1) v úvodu k dané vzdělávací oblasti, který ji shrnuje, (3) ve vymezení klíčových kompetencí k dané vzdělávací oblasti, (3) ve (školních) výstupech a (4) v učivu. Není překvapením, že sledovaná témata jsou primárně rozložena do částí *učivo* a (*školní*) *výstupy*. Většina témat je však nezanedbatelně zmiňována i v jiných částech školních vzdělávacích programů.

Graf 3. Rozložení sledovaných témat v jednotlivých částech školních vzdělávacích programů



Graf 4 nabízí pohled na rozložení jednotlivých sledovaných témat do jednotlivých školních předmětů (napříč analyzovanými školními vzdělávacími programy). Z grafu vyplývá, že témata spojená s *dopravní výchovou* jsou převážně realizována v rámci prvouky a přírodovědy, *ochrana za běžných rizik* je nejčastěji předmětem tělesné výchovy, pracovních činností, prvouky, přírodovědy a výchovy ke zdraví, zatímco *ochrana za mimořádných událostí* je primárně záležitostí přírodovědy, *obrana státu* spadá do domény občanské výchovy, prvouky a vlastivědy a *ochrana zdraví* primárně naplňuje předměty tělesná výchova, pracovní činnosti, přírodověda, prvouka a výchova ke zdraví.

Graf 4. Rozložení sledovaných témat do školních předmětů



Diskuse

Z provedených analýz a výsledků prezentovaných výše lze formulovat tyto obecnější závěry:

- Lze usuzovat, že témata vztahující se ke sledovaným oblastem jsou ve školních vzdělávacích programech vhodně zastoupena a lze usuzovat na jejich zastoupení i v realizované výuce.
- Formulace v ŠVP jsou však často velmi obecné (např. cílem je ochrana člověka za mimořádných událostí) a neřídko se v zásadě neliší od formulací v RVP.
- Stejně výroky se (doslovně) opakují ve formulacích *výstupů* či *učiva* pro různé ročníky.
- Ve druhém období 1. stupně – tj. 4. a 5. ročník ZŠ – se výroky (a tudíž míra ani distribuce zastoupení) téměř neliší.
- Mezi ročníky nebyla pozorována zřetelná návaznost ani stoupající náročnost.

Výsledky analýzy prezentované v této zprávě navazují na zjištění zveřejněná v dokumentu *Tematická zpráva: Vzdělávání v bezpečnostních tématech* zpracovaný Českou školní inspekcí v roce 2016 a dílčím způsobem – tj. ve vztahu k základním školám – je potvrzují.

Brno, 20. června 2016.

Jako podklad pro jednání *Meziresortní pracovní skupiny k optimalizaci výuky bezpečnostních rizik* vypracovali

Mgr. Petr Najvar, Ph.D.

Mgr. Tereza Češková

Mgr. Tomáš Janko, Ph.D.

Institut výzkumu školního vzdělávání PdF MU

najvar@ped.muni.cz